

A Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület egy évtizedes története

Gaal György¹

¹Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár (nyugalmazott)

Kivonat

Az 1910-es és 1920-as években nagyszámú zsidó orvos működött Kolozsvárt, többnyire a Ferenc József Tudományegyetem végzettjei, akik magyar anyanyelvű izraelitáknak vallották magukat. Tudományos fórumukul az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztálya szolgált. Az 1920-as években a román törvények a zsidóságot nemzetiségként határozták meg. 1928-ban megnyílt a kolozsvári Zsidó Kórház, egyre növekedett azon zsidó orvosok száma, akik már a román egyetemen tanultak, s nem ismerték a magyar szaknyelvet. Végül az 1930-as egészségügyi törvény felállította az Orvosi Kamarákat. Ebben a zsidó orvosok csak úgy képviseltethették magukat, ha önálló szervezetet létesítenek. Így jött létre 71 alapító taggal 1930 őszén a Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület Goldberger Ede tekintélyes és nagy tudású bőrgyógyász-venerológus szervezésében. Minden második csütörtökön este tartották üléseiket. Ezeken tudományos előadások mellett betegbemutatókra került sor, megbeszélték az egészségügy felvetődő problémáit. Időnként külföldi neves előadókat is meghívtak (Ausztria, Magyarország, Izrael), akik magyarul vagy németül tartották előadásaikat. Az 1930-as évek vége felé már román nyelvű előadásokra is sor került. Az Egyesületnek 1931-től törvényszékieg jóváhagyott Alapszabálya volt, mely intézkedett a közgyűlés tartásáról, a vezetőség megválasztásáról, az új tagok felvételéről, a tagdíjról, jegyzőkönyv vezetéséről, szakkönyvtár létesítéséről és székhely bérletéről. Az elnök végig Goldberger maradt. Évről évre megünnepezték a névadó, Ehrlich születésnapját, ilyenkor a munkásságáról hangzott el előadás, özvegyét dísztagsággal tüntették ki. Megemlékeztek az egyesület elhunyt tagjairól is, temetésükön búcsúbeszédet mondtak. Tevékenységüket leginkább a Herskovits Izidor radiológus szerkesztésében 1928–1938 közt megjelenő Revista Medicală – Orvosi Szemle tükrözi. Az 1940-es bécsi döntés után, magyarországi körülmények közt az egyesület nem folytathatta munkáját. Így a működés tíz éve alatt 140 szak- és díszgyűlést tartottak. A tanulmány végén a vezetőségi tagok életrajzának rövid összefoglalója olvasható.

Kulcsszavak: orvosegyesület, zsidók, tudomány, orvosok, holokauszt

The Decennial Activity of the Paul Ehrlich Medical Association

In the second and third decade of the 20th century a great number of Jewish physicians lived in Kolozsvár/Cluj who studied at the Hungarian Royal University Franz Joseph and mostly spoke Hungarian. Their scientific forum was the Medical Department of the Transylvanian Museum Society. According to the new Romanian Laws the Jews were considered a nationality and besides this a Jewish Hospital was established in 1928. So when the 1930 Romanian Medical Law introduced the System of Medical Chambers the Jews considered necessary to have an organization which could send representatives into this Chamber. Therefore in autumn 1930 the Paul Ehrlich Medical Association was organized by 71 Jewish doctors. Their leader was Ede Goldberger, a well known dermatologist. Every second Thursday evening they organized their scientific meetings where they attended scientific lectures, presented medical cases, discussed on medical problems. Sometimes they invited lecturers of international fame. They yearly commemorated the anniversaries of P. Ehrlich, and participated at the funerals of the members. Their activity was mostly reflected by the Revista Medicală – Orvosi Szemle (Medical Review) edited by Izidor Herskovits, the famous radiologist. Following the Vienna Treaty from 1940 under Hungarian Rule they could not continue their activity. The most important biographical data of the leading members is given at the end of this study.

Keywords: Medical Association, Jews, science, physicians, holocaust

Dr. Gaal György

400184 Kolozsvár - Cluj-Napoca

str. N. Cristea nr. 3.

E-mail: gaalviola@yahoo.com

Az orvostudomány századok óta egyike a legdinamikusabban fejlődő tudományágaknak. Egy orvos pályafutása alatt több olyan felfedezésre is sor kerülhet, amelyek lényegesen módosítják a kezelési-gyógyítási eljárásokat. Hogy az orvos hivatását teljesítse, állandóan képeznie kell magát. Ez egyrészt a szakirodalom követésével, másrészt a rendszeres tapasztalatcserével valósítható meg. Mindkét módozatot elősegíti az orvosi egyesületek, társaságok alapítása. Ezek közösen megrendelhetnek szakfolyóiratokat és köteteket, a rendszeres üléseiken a tagok bemutathatnak egy-egy új eljárást, beszámolhatnak tapasztalataikról. Nem utolsó sorban az érdekvédelemben is szerepet játszhatnak.

Erdélyi viszonylatban már a 19. század elején a legtöbb orvos Kolozsvárt élt. Itt jött létre 1833-ban Csíkmádéfalvi Ferentzi József országos főorvos vezetésével az első erdélyi Orvosegyesület. Tagjai szakmai eszmecserék és tudományos felolvasások mellett ingyenes konzíliumok tartását is tervbe vették [11]. Az 1859-ben megalapított Erdélyi Múzeum-Egyletben (EME) 1861 februárjában megalakult egy természettudományi szakosztály, amelynek az orvosok is tagjai lehettek, de ez az egyetem 1872-ben történt megnyitása után már nem felelt meg a gyógyászati eszmecseréknek. Ezért 1876-ban Hőgyes Endre vezetésével megalapították az Orvos-Természettudományi Társulatot. Ez aztán 1884-ben összeolvadt az EME szakosztályával, s annak keretében működött tovább. 1906-ban pedig az Orvostudományi Szakosztály az EME-n belül önállósodott. 1919-ben az egyetem elvétele követően egy ideig szünetelt a szakosztály munkássága, de a Kolozsvárt maradt magyar orvosok 1922 tavaszán újra-indították a szervezeti életet, s az állami hatóságok akadékoskodása ellenére is elég rendszeresen felolvasó gyűléseket, utóbb orvoskongresszusokat rendeztek [12, 13].

A kiegyezés és a zsidóság 1867-es emancipációja után nagyon sok zsidó fiatal választotta az orvosi pályát. A kolozsvári egyetem tanári karában is több tanár volt izraelita, a diákoknak szintén jelentős százalékát ők tették ki. A századforduló táján az orvostanhallgatóknak közel negyede volt izraelita [2, 7]. A magyar törvények ugyanis a zsidóságot vallásként határozták meg. A zsidók magukat izraelita vallású magyarnak vallották. Az értelmiségiek nagy többsége a neológ hitközségekhez tartozott, ahol a magyar nyelvet használták. A maradék ortodox hitközségek még ragaszkodtak a német-jiddis nyelvhez. Az első világháború után a cionista mozgalom propagálta a zsidóság nemzetiséggé nyilvánítását, majd a román törvények is így határozták meg őket, s igye-

keztek különválasztani a zsidókat a magyaroktól. Ennek ellenére Erdély nagy részén a zsidó értelmiség az 1920-as évek végéig a magyarokkal szolidaritást vállalva élt és politizált. A zsidó orvosok természetesen továbbra is részt vettek az EME Orvostudományi Szakosztályának munkálataiban. Eljártak ennek gyűléseire, előadásokat tartottak, nagy számban részt vettek a kongresszusokon. Mégis 1930-ban egy külön egyesületet hoztak létre. Az egyesület alapításához két tényező vezetett.

Az egyik a nyelvi tényező volt. Az 1920-as évek izraelita orvosai még mind a magyar egyetem egykori diákjai voltak, s természetesen a magyar orvosi nyelvet ismerték, esetleg a németet. Pacientúrájuk is főleg a magyarok köréből került ki. Az 1920-as évek végére jelentkezett az a generáció, amelyik már jóformán teljes orvosi tanulmányait a román egyetemen végezte, ezeknek nehézséget okozott a magyar szaknyelv használata, úgyhogy nem iratkoztak be a Múzeum-Egyesület szakosztályába.

A másik tényezőnek az állampolitikait tekinthetjük. A zsidók jó része rendre elfogadta a külön nemzetiségnek minősülést. Ezt még hangsúlyosabbá tette a kolozsvári Zsidó Kórház felállítása 1928-ban. Így a nagyszámú zsidó orvos már külön érdekcsoportot alkotott. 1930-ban megszületik a román Egészségügyi Törvény, mely intézkedik – európai mintákat követve – az orvoskamarak felállításáról. Ezután csak a kamara tagjai gyakorolhatják orvosi hivatásukat. Minden megyében létesül orvosi kamara, amelynek ötagú vezetőségét háromévenként választják újra. A zsidó orvosoknak is lehetőség adódik, hogy egy reprezentatív szerv, egyesület útján az elnökségbe egy tagot juttassanak be, s így biztosítsák érdekvédelmüket. Ez vezet a külön zsidó orvostudományi társaság megalakításához [5, 15]. A legtöbb zsidó orvos továbbra is működött az EME keretében. Sőt, az egyik legtekintélyesebb egyetemi rendkívüli tanár, a belgyógyász Elfer Aladár minden zsidó szervezkedéstől távol tartotta magát.

A kolozsvári „zsidó orvosok köre” 1930 októberének végén ölthetett szervezeti formát, alakuló gyűlést november 6-ra hirdetik meg, de ezt elhalasztják, s a hónap közepén kerül rá sor [24, 33]. Az Új Kelet című lap november 18-án számol be az első gyűlésről. Ezen már tényként ismertetik a tiszti kart. Az elnök Goldberger Ede bőrgyógyász, alelnökök Jakobi József belgyógyász, Leitner Fülöp gyermekorvos, titkár Heller József nőgyógyász, jegyzők Goldenberg Pál ideggyógyász és Grünwald Ernő gyermekorvos, pénztáros Ornstein Sándor szemorvos, könyvtáros Herskovits Izidor röntgenológus, ellenőr Erdős Imre gyermekorvos. Goldberger elnöki megnyitójában

két tényezőt emel ki, amelyek szükségessé tették a társaság megalapítását: a zsidókban élő állandó tanulás és tanítás ösztöne, valamint a csoportosulás, az összefogás iránti vágy. Ezen az ülésen két tudományos előadás hangzik el: Mátyás Mátyás, a Park szanatórium igazgatója a méhrák röntgenes és rádiumos kezeléséről, Herskovits Izidor pedig a vesekövek röntgendiagnosztikájáról beszél számos felvétel illusztrálásával. Az előadások vitáját a következő ülésre halasztják. A következő, sorrendben második ülést november 27-én tartják [23], s ennek kezdetén Goldberger elnök bejelenti, hogy a kör hivatalos neve ezután Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület (PEOE) lesz [6]. Ezen Mátyás Mátyás betegeket mutat be, Goldenberg Pál pszichiáter, Traub Vilmos szívgyógyász és Kepes István gyermekgyógyász tart előadást, ezekhez többen is hozzászólnak. Ezután kéthetenként, csütörtökön kerül sor a szakülésekre. A december 11-i ülésen Goldenberg Pál pszichiáter, Leitner Fülöp és Grünwald Ernő gyermekgyógyászok, valamint Steiner Pál sebésztanár, a Charité Szanatórium igazgatója az előadó [28].

Az egyesület tevékenységéről több-kevesebb rendszerességgel az Új Kelet című zsidó napilapban olvashatunk, néha csak hírt, hogy az ülést mikor tartják, néha részletes beszámolót is. A Herskovits Izidor szerkesztésében megjelenő *Revista Medicală – Orvosi Szemle – Ärztliche Rundschau* című magyar nyelvű havi folyóirat alkalmilag szintén igen részletes ismertetést közöl az ülések lefolyásáról. Itt számos elhangzott tanulmány szövege is megjelenik. E folyóirat 1930-tól – ha nem is hivatalosan – a PEOE közlönye lesz, 1938 szeptemberében szűnik meg.

Az Orvosi Szemle közli a PEOE 1931-ben jóváhagyott 17 paragrafusos alapszabályait [29]. Ez az egyesület nevét románul és németül is megadja: *Societatea Științelor Medicale Paul Ehrlich*; *Paul Ehrlich Wissenschaftlicher Aerzteverein*. Az egyesület hármas célkitűzéssel alakult: az orvostudomány terjesztése, fejlesztése és továbbképzés; az orvosi kollegialitás ápolása; a tagok érdekeinek képviselete az Orvostudományi Egyesületben. Az egyesület rendszeres szaküléseket tart az orvosi tudományok gyakorlati és elméleti kérdéseinek a szakszerű ismertetésére és megvitatására. Az érdeklődők részére népszerű előadások tartását is tervbe veszi, de ilyenről nincs tudomásunk. Az egyesület az előadásokat, referátumokat megjelenteti folyóiratokban, s orvosi tárgyú műveket is kiadhat. Az egyesület tagjait három csoportba sorolja. Az alapító tagok alatt az a 71 orvos értendő, akik az egyesületet létrehozták. Rendes tag lehet az az orvos, akit két alapító tag ajánl, s a választmány

egyhangúlag megszavaz. Ezek az Orvostudományi Egyesület tagjai kell, hogy legyenek. A dísztagok lehetnek nem orvosok is, akik az egyesületet segítik, a közgyűlés a választmány javaslatára „felkiáltással” választja őket. A társasági tagság akkor szűnik meg, ha valakit az Orvostudományi Egyesületből kizárnak, vagy önként bejelenti kilépését. A tagoknak joga van a tudományos üléseken részt venni, előadni, hozzászólni, orvosvendéget meghívni; nem szakmai kérdésről e gyűléseken nem szabad tárgyalni, azokról írásban lehet javaslatot tenni a vezetőségnek. Az alapító és rendes tagok kötelesek az évenként megállapított tagdíjat fizetni. Az egyesület tulajdonát képező szaklapok és szakkönyvek a székhelyen olvashatók, azokat a könyvtáros őrzi.

Az egyesület évente legalább egyszer közgyűlést tart, de tíz tag kérésére rendkívüli közgyűlést is lehet összehívni. A közgyűlés csak akkor határozatképes, ha azon legalább 20 tag részt vesz. Ezen a választmány és a pénztárnok jelentését hallgatják meg és fogadják el. Megállapítják a jövő évi költségvetést, megtárgyalják a beérkezett javaslatokat. Megválasztják a tisztsíkat: 1 elnök, 2 alelnök, főtitkár, titkár, könyvtáros, pénztárnok, 2 ellenőr, 2 jegyző, gazda. A választmány áll a tisztsíkarból, 12 választmányi tagból és a dísztagokból. A választmány legalább negyedévenként ülésezik. Az egyesület képviselőjét az Orvostudományi Egyesületen választják titkos szavazással. Az alapszabály még intézkedik a jövedelmek felhasználásáról, pályadíjak kitűzéséről, az üléseken pontos jegyzőkönyv vezetéséről, a feloszlásról és a politizálás tilalmáról.

Az egyesület közgyűléseiről, a vezetőségben beállott változásokról a sajtó csak egy alkalommal adott hírt, így – a jegyzőkönyvek esetleges felbukkanásáig – ezekkel nem foglalkozhatunk. Az elnök végig Goldberger maradt. Szabó Imre 1938-ban megjelent könyve [15] bemutatja az akkori (1937-es) vezetőséget, amely nem mindenben felel meg az alapszabályoknak. Alelnökök: Herskovits Izidor, Farkas Imre belgyógyász, Traub Vilmos szívgyógyász (egy évvel később Jakobi Józsefet is alelnökként említik [31]); főtitkár: Ornstein Sándor szemorvos; titkár: Havas József fül-orr-gégész; pénztáros: Lasz Gyula urológus; ellenőrök: Wertheimer Mendel nőgyógyász, Samu Dezső bőrgyógyász; jegyzők: Ábrahám Lajos nőgyógyász és Katzer Ödön; könyvtáros: Vass Zoltán fogorvos és Walter Leó bakteriológus; adminisztrátorok: Löbl Adolf bőrgyógyász és Rosenberg Ernő. A 20 tagú választmányban ott találjuk Steiner Pál, Róth Marcell orvostanárokat, Fenichel Mórt, a Zsidó Közkórház igazgatóját, Mátyás Mátyás, Lengyel Miklós szanatóriumigazgatókat s a Zsidó Közkórház orvosait. Az egyetlen közgyűlési tudósítás az

1938. február 24-én tartottról szól [27]. Megtudjuk, hogy az egyesületnek 85 rendes és számos dísztagja van. Az elmúlt évben 14 tudományos szakülést tartottak, amelyeken külföldi előadó volt 5 egyetemi tanár és 1 főorvos. Lasz Gyula pénztáros Szatmárra távozott, ezért a pénztár kezelését Samu Dezsőre bízák. Traub Vilmos népszerű előadások rendezését javasolja, Havas József pedig az orvosok özvegyeinek és árváinak segítségét ajánlja a tagság figyelmébe. Az alapszabály-módosítást elutasítják.

A PEOE fő tevékenysége a szakülések tartása volt, illetve az évente egyszer, a névadó születésnapján megrendezett díszüléseké.

A szaküléseket rendszerint az egyetemi évhez igazodva november elejétől június végéig rendezték meg. Elvileg kéthetente csütörtökön, de főleg meghívott előadók esetén más időpontokban is. Az egyesület kerekén tízévnnyi működése alatt 140 szak- és díszgyűlést tartottak, ami évi 14–15 gyűlést jelent. Az üléseket számolták, így szerepelnek a híradásokban is (néha dátummal ellátva). Az üléseket rendszerint az egyesületi elnök vezette, de gyakran egy-egy üléseelnök töltötte be ezt a szerepet. Kéthárom felolvasás, betegbemutató esett egy alkalomra. Mindegyiket megbeszélés követte. Kivételt képeztek azok az alkalmak, amikor külföldi vendégmeghívott szerepelt. Ezek osztrák vagy magyar jeles professzorok, főorvosok voltak. Előadásaikra gyakran a román egyetem tanárai is eljöttek. Az üléseelnök többnyire megemlékezett a zsidó orvoshalottakról, még akkor is, ha nem voltak a PEOE tagjai, néha az egyesület képviseltette magát a temetésen (pl. Boskovics Henrik †1931, Vértes Oszkár †1933, Herskovits Ferenc †1935, Harth Albert †1935, Bródy Andor †1936). 1939 áprilisában a francia kormánytól Elfer Aladárnak juttatott magas kitüntetésről is szóltak, bár Elfer sohasem szerepelt az egyesületben. A vendég-előadókat mindig pár szóval bemutatták. A meghívott külföldieket az ülés végén tiszteletbeli taggá választották, s erről diplomát nyújtottak át nekik. Igyekeztek olyan szakos üléseelnököket kijelölni, amilyen szakos volt a vendég-előadó.

A helybéli orvosok közül a leggyakoribb előadó Herskovits Izidor, a város legelismertebb radiológusa volt, e szakból még Szinetár László szerepelt az üléseken. Belgyógyászati téren Dőri Béla, Farkas Imre, Fenichel Mór, Fried Emánuel, Jakobi József, Katzer Ödön, Normand Izidor, Pártos Ervin, Reiter Arthur, Schnabel Ede, Traub Vilmos, Vajna Andor, Vitányi László; sebészetből Haas Marcell, Lasz Gyula, Lengyel Miklós, Mátyás Mátyás, Naftali Zoltán, Roth Marcell, Steiner Pál; ortopé-

diából Weinberger Zsigmond; nőgyógyászatból Büchler Dezső, Heller József, Király Jenő, Wertheimer Mendel; az ideg- és elmeorvosok köréből Elekes Miklós, Goldenberg Pál, Müller Miksa; a gyermekgyógyászatból Grünwald Ernő, Kiss Árpád, Leitner Fülöp; a bőrgyógyászat és venerológia szakterületről Goldberger Ede, Löbl Adolf, Samu Dezső; fül-orr-gégészeti kérdésekről Csillag Jenő, Goldglanz Henrik, Havas József, Weinstein Gyula; szemészetből Farkas László, Grünfeld Herman, Ornstein Sándor; laboratóriumi vizsgálódásokról Elián Erzsébet, Schwartz Árpád, Stern Vilmos és Weisz Fülöp szerepelt előadásokkal. A fogászatnak két jeles képviselője volt: Schapira Mór és Vass Zoltán.

Neves külföldi előadók főleg a 30-as évek közepe táján tettek eleget a meghívásoknak: Bernhard Aschner nőgyógyász magántanár (Bécs), Engel Károly budapesti egyetemi rk. tanár, belgyógyász (Steiner üléseelnök mint egyetemi évfolyamtársát üdvözlö), Érczy Miklós fül-orr-gégész plasztikai sebész (Bp.), Farkas Ignác urológus sebészfőorvos (Bp.), Fischer Ernő ortopéd főorvos (Bp.), Fodor Imre, a budapesti Zsidó Kórház belgyógyász főorvosa, Hasenfeld Arthur szívgyógyász egyetemi magántanár, egészségügyi főtanácsos (Bp.), Siegfried Kanowitz gyermekgyógyász, aki Németországból telepedett Palesztinába, s az ottani egészségügyről tart előadást németül, Pólya Jenő sebész egyetemi tanár (Bp.), Preisich Kornél gyermekgyógyász magántanár (Bp.), Rosenthal Jenő belgyógyász magántanár (Bp.), Roth Miklós igazgató főorvos (Bp.), Alois Strasser Budapesten született bécsi belgyógyászprofesszor. Grósz Emil híres budapesti szemészprofesszor előadását is meghirdetik 1939 februárjában, de azt az előadó váratlanul lemondja. A román orvosok közül Iosif Elias a szifiliszről, Constantin Stanca egyetemi magántanár a terhességi hányásról tartott előadást. Természetesen a német nyelvű előadókat az üléseelnök németül köszöntötte, a románokat románul.

Az 1930-as évek első felében csak a magyar nyelvet használták a szaküléseken, a 30-as évek vége felé már egyik-másik helyi előadó románul tartotta meg előadását, sőt 1939-ben már teljesen román nyelvű ülések is előfordultak. A román egyetem végzettjei, mint Lengyel Miklós, Müller Miksa, Schapira Mór, már csak a román szaknyelvet ismerték.

Egy alkalommal, 1937 júniusában a PEOE főtitkára, Ornstein Sándor orvoskirándulást szervezett a szlovákiai Pöstyén fürdőre [1].

Az egyesület díszgyűléseit rendszerint márciusban tartották, ekkor volt a névadó, Paul Ehrlich (1854–1915) szü-

letésnapja. Ilyenkor róla vagy a munkásságának valamilyen vonatkozásáról hangzott el előadás. Az első díszülést 1931. március 19-én rendezték csaknem valamennyi tag részvételével Ehrlich 77. születésnapja alkalmából [21]. Ezen Steiner Pál elnökölt, s már bevezetőjében méltatta a Nobel-díjas tudós sokoldalú érdeklődését, ez jellemzi a PEOE-t is. Goldberger Ede elnök ezután leleplezi a névadó arcképét, s javaslatára a tudós özvegyét az egyesület örökös dísztagjává választják. Ezután tartja meg Goldberger a *Paul Ehrlich élete és munkássága* című terjedelmes előadását. A továbbiakban Weinberger Zsigmond egy frankfurti lap cikke nyomán ismerteti Ehrlich ottani temetését. Az ülés végén Mátyás Mátyás üdvözlí az egyesület elnökét, Steiner professzor pedig javasolja az Ehrlich-életrajz kinyomtatását. Az meg is jelenik az Orvosi Szemlében és 29 lapos különlenyomatként [4, 6]. Valószínűleg rendszeresen megtartották e díszüléseket, de a sajtó nem írt róluk. 1935-ben októberben rendeztek ünnepi ülést Ehrlich 81. és a Salvarsan felfedezésének 25. évfordulója alkalmából. Ezen is Goldberger tartotta a fő előadást *A vitális fertőtlenítésről* címmel [3]. Az 1935/36-os évadban november 7. és június 25. között sorra került mind a 15 szakülésről (82–96. számú ülések) Katzer Ödön jegyző pontos beszámolót közölt az Orvosi Szemlében [8]. Ebben az időszakban egyetlen díszülést sem rendeztek.

1938. április 7-én Ehrlich 84. születésnapját ünneplik [9, 25]. Az üléselnök Farkas Imre, aki a bevezetőben rámutat, hogy a „mai” orvostudomány három tudós felfedezésein alapszik: Louis Pasteur, Robert Koch és Paul Ehrlich. Ehrlich nemcsak a Salvarsant találta fel, hanem a bakteriológiában is úttörő. Ezt bizonyítja a továbbiakban Goldberger ünnepi előadása: *A toxin-antitoxin probléma Ehrlich idejében és ma*. A nagyszabású záróelőadást Roth Marcell tartja *A zsidóság egészségvédelmének problémái* címmel, ezt aztán folytatásokban az Új Kelet is közli. A tanulmány rámutat, hogy a világháború után az ultranacionalizmus a zsidóságot kizárta a közjóléti intézményekből, egészségvédelmi szempontból is magukra hagyta. Önerőből kell megteremteniük a szükséges intézményrendszert. Az utolsó díszülést 1939. április 26-án Ehrlich 85. születésnapja tiszteletére rendezik. Ezen négy előadás hangzik el, de csak az első, amelyet Goldberger tart, vonatkozik Ehrlichre [30].

Az egyesület megalakulása után az ortodox Hevra Kádisa Hosszú (ma Pitești) utca 9. sz. alatti székházának gyűléstermében tartotta üléseit. 1931 őszére sikerült saját helyiséget bérelni a Szentegyház (Iuliu Maniu) utca 4.

sz. alatt, vagyis a Katolikus Státusházak egyikében. 1937 tavaszán végre az Unió (Memorandumului) utca 13. sz. alatti Mittelmann-házban megfelelő helyiségeket vehettek bérbe: 1 előadóterem, 4 olvasó- és társalgóhelyiség. A következő évi közgyűlésen köszönetet is szavaztak Roth Marcell, Havas József, Löbl Adolf, Fenichel Mór és Lasz Gyula kollegáknak, akik a helyiségek megszerzése és berendezése terén kitűntek [27]. 1940-ben már újabb címük van: a Jókai (akkor N. Iorga, ma Napoca) utca 21. szám alatt tartják gyűléseiket.

Az egyesület az 1930-as évek közepétől a kolozsvári egyetemen tanuló öt legjobb eredményt elérő zsidó orvostanhallgatónak jutalomdíjat adott [15].

A PEOE utolsó szaküléséről, a 140. számú az Új Kelet 1940. június 15-i száma ad hírt. A Goldberger Ede elnökletével lefolyt ülésen Herskovits Izidor röntgéntémáról, Schwartz Árpád a hipofízis működése és a diabétesz összefüggéséről, Havas József fül-orr-gégészeti kérdésekről tartott előadást. Semmilyen nyoma sincs annak, hogy az 1940 augusztusi bécsi döntés után újra indult volna az egyesület. Nagy valószínűség szerint nem is kapott volna működési engedélyt. Amúgy is az orvoskamara tagság biztosítása már tárgyalanná vált. Különben Romániában is 1940-ben új törvénnyel szabályozták az orvoskamara működését, mely lehetővé tette a zsidók kizárását. A magyar törvények szerint az Orvoskamara tagjainak csak 9%-a lehetett zsidó. Ez a kolozsvári székhelyű kamara esetében azt jelentette, hogy az 1941. október 19-én megalakult kamara 398 tagjából 36 volt zsidónak minősülő, vagyis a 200-nál több folyamodóból ennyien kaptak működési engedélyt [32]. A holokauszt után sincs hír a PEOE újjáalakulásáról. Az életben maradt orvosok örvendtek, ha munkalehetőséghez jutottak, jó ideig háttérbe szorult a tudományosság.

A PEOE-ről jóformán csak egyetlen korabeli ismertetés született, Szabó Imre *Erdély zsidói* (Cluj, 1938) című kötetében [15]. Ezt szóról szóra átvette az 1988-ban New Yorkban megjelent, Carmilly-Weinberger Mózes volt kolozsvári neológ főrabbi szerkesztette *A kolozsvári zsidóság emlékkönyve* [26]. Löwy Dániel is 2005-ben leginkább erre a forrásra hivatkozik (*A Kálváriától a tragédiáig*. Kolozsvár, 2005) [10]. Az egyesület egyik aktív tagja, Szilágyi András általános orvos, író 1946 nyarán egy cikkben [17] számba vette a PEOE holokauszt idején elhunyt tagjait, felsorolva néhány méltató szóval Csillag Endre és Goldglanz Henrik fül-orr-gégészeket, Erdős Imre, Kepes István, Grünwald Ernő gyermekgyógyászokat és Weisz Fülöp általános orvost. Bizonyára többen vol-

tak. Dőri Béláról, Herskovits Izidorról, Katzer Ödönről, Löbl Adolfról, Roth Marcellról nem tesz említést. Utóbb egy írásában [18] felidéri a kör elnökének, Goldberger Edének az emlékét.

Végezetül a PEOE néhány kimagasló egyéniségéről közöljük a legfontosabb életrajzi adatokat.

Goldberger Ede (Fogaras 1887–1959 Kolozsvár) 1911 őszén Kolozsvárt szerzett orvosdoktori diplomát, azután az egyetemen gyakornok, majd tanársegéd, a bőrgyógyászatra szakosodik. 1919-től magánrendelőt vezet, főleg a venerológiában szaktekintélyé válik. Tanulmányai a kankó és a szifilisz gyógyítására vonatkoznak, 1924–1939 között hat kiadást is megért a *Mit kell tudni mindenkinek a nemi betegségekről. Kérdések és feleletek* című füzeté, románra is lefordították. Veress Ferenc professzorral egy kezelési eljárást dolgozott ki. A Zsidó Közkórháznak egyik beindítója, első bőrgyógyász szakorvosa volt. Őt tekinthetjük a PEOE kigondolójának és lelkének. Túlélte a deportálást, 1946-tól Kolozsvárt magánrendelőjében dolgozott.

Jakobi József (Kolozsborsa 1882–1967 Kolozsvár) a város egyik legismertebb orvosa volt. Kolozsborsai kereskedő fiaként született, az Unitárius Kollégiumban tanult, majd 1909-ben avatták orvosdoktorrá a kolozsvári egyetemen. Purjesz Zsigmond és Jancsó Miklós professzorok mellett gyakornok, majd tanársegéd, 1919-től magángyakorlatot kezd. A Zsidó Kórház egyik alapítója, 1932-től belgyógyászati osztályának főorvosa. Számos tanulmányt közölt. A PEOE egyik alapítója, első alelnöke. A deportálás idejét részben a Zsidó Kórházban, részben barátaitól bújtatva vészelte át [10].

Büchler Dezső (Topolya 1885–1952 Kolozsvár) a kolozsvári Református Kollégium tanítványa volt, majd Kolozsvárt és Berlinben végezte az egyetemet, 1908-ban avatták orvosdoktorrá. Makara Lajos professzor mellett volt műtőnövendék. Utóbb nőgyógyászatra szakosodott, s édesapja Széchenyi téri házában vezetett magánrendelőt. A Zsidó Közkórház főorvosaként ő indította be a szülészeti-nőgyógyászati osztályt, majd 1946-tól is ott dolgozott.

Leitner Fülöp (Pocsaj, 1886–?) a nagyváradi premontrei gimnáziumból került 1907-ben a kolozsvári egyetemre, ahol 1912-ben avatták orvosdoktorrá. Különböző tanszékeken gyakornokoskodik, majd a gyermekgyógyászatban tanársegéd. 1919-ben gyermekszakorvosi rendelőt nyit Kolozsvárt. Számos tanulmánya jelent meg. A PEOE egyik első alelnöke volt. 1940 táján távozott Kolozsvárról, további sorsa ismeretlen.

Roth Marcell (Fényes 1891–1945 Budapest) egyetemi tanulmányait Budapesten és Berlinben végezte, 1914-ben avatták orvosdoktorrá Budapesten. 1924-ben a kolozsvári román egyetemen lett tanársegéd a sebészeti klinikán, s 1927-ben magántanárrá habilitáltak. 1927–1934 között egy aradi szanatórium sebészfőorvosa, onnan hívják meg a kolozsvári Zsidó Közkórházba főorvosnak, utóbb igazgató. 1942-ben a budapesti Zsidó Kórház főorvosa lesz, s ott 1945 januárjában egy nyilas különítmény feleségével s a 200 beteggel együtt kivégzi. Több tanulmányt közölt [10, 14]. A PEOE-ben is gyakran szerepelt.

Herskovits Izidor (Zazár 1894–1944 Auschwitz) nagybányai tanulmányok után kerül a kolozsvári egyetemre, ahol 1919-ben szerez orvosdoktori diplomát. Közben két évig honvéd orvosként szolgál a háború alatt. Bécsben a röntgenológiára szakosodik, s 1922-ben Kolozsvárt magánrendelőt nyit. Rövidesen a város legkeresettebb szakorvosa. A Zsidó Közkórházban végig ő vezeti a szakrendelést, de a Park és a Charité szanatóriumokban is rendel. Állandóan szakfolyóiratokban közöl, gyakran a Bukarestben élő Jenő bátyjával és Ferenc öccsével közösen írt dolgozatokat. 1928-ban megindítja a *Revista Medicală – Orvosi Szemle* című folyóiratot, és tíz évig szerkeszti. A PEOE-ben is a megalakulástól vezető szerepet játszik, végül alelnök. Több szakkönyv szerzője. A vészkorszakban leli halálát.

Goldenberg Pál (Szilágyújlak, 1896–?) ideggyógyász, pszichiáter 1915-ben iratkozott be a kolozsvári egyetemre, s Prágában is tanult két féléven át. 1921-ben már a román egyetemen szerzett doktorátust. Rövidesen magánrendelőt nyitott a Ferenc József úton, a Charité Szanatóriumban is dolgozott. Tanulmányai magyar, román és német szakfolyóiratokban jelentek meg. A PEOE első jegyzője, gyakran tart előadást.

Elekes Miklós (Óbecse 1897–1947 Kolozsvár) Budapesten és Bécsben járt egyetemre, majd a kolozsvári román egyetemen szerzett 1921-ben diplomát. Az elmegyógyászati tanszéken maradt tanársegédként 1928-ig. Utóbb a Zsidó Közkórházban lett főorvos. 1944-ben deportálták, sikerült megmenekülnie. A Zsidó Kórházegyesület 1946-os újjáalakulásakor az egyesület elnökéül választották. A kórház udvarától rendezték temetését. Számos tanulmány szerzője, népszerű előadó volt. Főleg a pszichoanalízis foglalkoztatta [22]. A PEOE-ben is többször szerepelt.

Traub Vilmos (Alcina 1897–1964 Kolozsvár) a marosvásárhelyi Református Kollégiumból került 1914 őszén a kolozsvári egyetemre, amelynek 1919-ig volt hallgatója,

végül a pozsonyi német egyetemen szerzett orvosdoktori diplomát. A bécsi és a berlini egyetemeken szakosodott szív- és tüdőgyógyászatra. 1931-ben nyitott Kolozsvárt jól menő magánrendelőt. Utóbb a Hegedüs Sándor utcában magánszanatóriumot működtetett. Thury Zsuzsa írónővel kötött házassága regénytémává vált [19]. Kórházi szolgálatot nem vállalt, de tudományos munkát folytatott, a PEOE alelnökévé választották [16].

Vass Zoltán (Lippa 1898–1970 Kolozsvár) aradi középiskola után már a kolozsvári román egyetemen végezte tanulmányait, a fogászati tanszéken lesz tanársegéd. 1931-től a Zsidó Közkórház fogász főorvosa, az 1946-os újraindulás után egy ideig igazgatója is. Számos szaktanulmány szerzője, a Herskovits Izidor szerkesztette Orvosi Szemle Stomatologia című mellékletének a szerkesztője. A deportálásból hazatérve magánrendelőt vezetett, poliklinikán rendelt. Közismert muzsikusként is volt [10, 20].

Farkas Imre (Máramaros-sziget 1900–1943 Kolozsvár) szülővárosában szerzett érettségivel Prágába ment egyetemre, Bécsben szerzett orvosi diplomát, s 1928-ig ott szakosodott szívgyógyászatra. Német és francia szakfolyóiratokban közölt tanulmányokat. Hazatérve Kolozsvárt a Hegedüs Sándor utcai rendelőjében belgyógyászati magánpraxist folytatott, a megnyíló Zsidó Közkórházban a szívgyógyászati és elektrokardiográfiai rendelőt vezette. A PEOE gyakori előadója volt, az 1930-as évek végén alelnökké választották.

Katzer Ödön (Kolozsvár 1906–1943 Dorosics) feltételezhetően a kolozsvári román egyetemen szerzett diplomát, majd a Széchenyi téren nyitott rendelőjében folytatott praxist. Mint a legfiatalabb PEOE-tagok egyikét, jegyzőnek választották, s az ő Új Keletben és Orvosi Szemlében közölt tudósításai őrizték meg a legtöbb adatot az egyesület tevékenységéről. 1943 áprilisában munkaszolgálat idején „végki-merülés” okozta halálát.

A két szanatóriumvezető orvostanáról, Steiner Pálról (1879–1959) és Mátyás Mátyásról (1888–1956), akik a PEOE legtekintélyesebb tagjai voltak, itt nem tartjuk szükségesnek külön megemlékezni.

Irodalom

- Dr. K...Ö [Katzer Ö.] – A Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület 103. szakülése, Új Kelet, 1937, 20(123), jún. 3.
- Gaal Gy. – Zsidó és zsidó származású tanárok a kolozsvári egyetemen, In: Uő.: Egyetem a Farkas utcában, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2012, 137–156.
- Goldberger E. – A vitális fertőtlenítésről, Revista Medicală – Orvosi Szemle, 1935, 8(10): 329–333.
- Goldberger E. – Dr. Ehrlich Pál orvosprofesszor élete és munkássága, Revista Medicală – Orvosi Szemle, 1931, 4(5): 153–166.
- Goldberger E. – Elnöki megnyitó (1935. nov. 7.), A Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület szaküléseinek jegyzőkönyvi kivonata, Revista Medicală – Orvosi Szemle, 1936, 9(1): 5–11.
- Izsák S. – Paul Ehrlich kolozsvári vonatkozásai, Orvostörténeti Közlemények, 2007, (200–201): 97–101.
- Karady V., Nastasă L. – The University of Kolozsvár/Cluj and the Students of the Medical Faculty (1972–1918), Central European University, Budapest/Cluj, 2004.
- Katzer Ö. – A „Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület” szaküléseinek jegyzőkönyvi kivonata, Revista Medicală – Orvosi Szemle, 1936, 9(1): 5–11, 9(3): 95–98, 9(4): 127–131, 9(7): 243–245, 9(8): 375–378, 9(9): 406–413.
- k-ö [Katzer Ö.] – A „Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület” Paul Ehrlich emlékülése, Keleti Újság, 1938, 21(86), ápr. 14.
- Löwy D. – A Kálvária-tól a tragédiáig. Kolozsvár zsidó lakosságának története, Koinónia, Kolozsvár, 2005, 46–50., 288–291., 419–429.
- Pataki J. – Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből, Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba, 2004, 219.
- Pataki J. – Az Orvostudományi Szakosztály története, In: György L. (szerk.): Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Kolozsvár, 1937, 89–162.;
- Péter M., Péter H. M. – Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának százéves tevékenysége 1906–2006, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2006.
- (R.G.) [Rácz G.] – Roth Marcell. In: Dávid Gy. (szerk.): Romániai Magyar Irodalmi Lexikon, 4. köt., Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 2002, 763.
- Szabó I. – Paul Ehrlich orvosegyesület, In: Uő.: Erdély zsidói, Kadima Kiadás, Cluj, [1938], 166–167.
- Szabó M. – „Életemet a polgár emberjegyben igyekeztem megvalósítani”. Dr. Traub Vilmos élete. Székelyföld, 2005, 9: 89–119.
- Szilágyi A. – Áldozatok és hőhéraik, Egység, 1946, 2(11), júl. 18.
- Szilágyi A. – Egy doktor, In: Uő.: A halhatatlan fűkaszás. Visszaemlékezések, Kriterion Könyvkiadó, București, 1988, 240–249.
- Thury Zs. – Barátok és ellenfelek, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- Vass, I. – Apám, dr. Vass Zoltán lágernaplója, In: Schwartz R. (szerk.): Adalékok a kolozsvári zsidóság múltjához, III. köt., Mega Könyvkiadó, Kolozsvár, 2015, 195–199.
- xxx Az Ehrlich Egyesület ünnepélyes díszülése, Keleti Újság, 1931, 14(66), márc. 21.
- xxx Dr. Elekes Miklós, Egység, 1947, 2(84–85), dec. 19.
- xxx A kolozsvári Zsidó Orvosi Kör szakülése. Új Kelet, 1930, 13(261), nov. 29.
- xxx Megalakult a Kolozsvári Zsidó Orvosok Köre, Új Kelet, 1930, 13(251), nov. 18.
- xxx Orvosi szakülés, Új Kelet, 1938, 21(79), ápr. 6.
- xxx Paul Ehrlich Orvosegyesület, In: Carmilly-Weinberger M. (szerk.): A kolozsvári zsidóság emlékkönyve, Sepher-Hermon Press, New York, 1988, 150–151.
- xxx A Paul Ehrlich Orvosegyesület közgyűlése. Új Kelet, 1938, 21(49), márc. 2.
- xxx A Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület. Új Kelet, 1930, 13(271), dec. 11.

29. xxx A „Paul Ehrlich” Orvostudományi Egyesület módosított és a cluji Tribunal 2697/1931. sz. alatti határozatával jóváhagyott alapszabályai, Revista Medicală – Orvosi Szemle, 1937, 10(3): 102-103.
30. xxx A Paul Ehrlich Orvostudományi Egyesület 129. ülése. Új Kelet, 1939. 22(90), ápr. 23.
31. xxx „Paul Ehrlich” Societatea Științelor Medicale Cluj, In: Dalea V. (szerk.): Ghidul Orașului Cluj 1939, Fraternitas S.A., [1939], 167.
32. xxx Vitéz Novák Ernő dr. egyetemi tanárt választották a kolozsvári Orvoskamara elnökévé. Ellenzék, 1941, 62(240), okt. 20.
33. xxx A Zsidó Orvosi Kör közleménye, Új Kelet, 1930, 13(241), nov. 6.